

De toekomst van de jurist, de jurist van de toekomst

Een verslag van het NJV Jubileumcongres

Janneke van der Ham & Douwe Herbrink¹

In de Grote Kerk in Den Haag werd op 8 oktober 2021 de 150ste jaarvergadering van de Nederlandse Juristen-Vereniging gehouden. Nadat de NJV was genoodzaakt het congres ‘De toekomst van de jurist, de jurist van de toekomst’ tot driemaal toe uit te stellen vanwege de coronamaatregelen, kon het ruim een jaar later dan oorspronkelijk was gepland in de ruim ingerichte kerk alsnog doorgang vinden.

1. Een uitgesteld congres

Met het thema ‘de toekomst van de jurist, de jurist van de toekomst’ blikt de NJV tijdens het jubileumcongres in de geboortestad van de vereniging niet terug, maar juist vooruit. In elk preadvies wordt die toekomst vanuit een andere invalshoek belicht: het gezag van juristen (Elaine Mak), digitalisering (Anna Berlee), en ethiek en kernwaarden (Anne Ruth Mackor).

De toekomst, niet zozeer van de jurist maar vooral van de jaarvergadering, liet even op zich wachten maar tussentijds werd het onderwerp warm gehouden. Voorafgaand aan het verschijnen van de preadviezen wisselden de preadviseurs, referenten, andere experts en masterstudenten op 31 januari 2020 tijdens een expertmeeting al met elkaar van gedachten over het onderwerp. De inzichten die tijdens die bijeenkomst werden opgedaan vonden hun weg naar de preadviezen en reacties daarop.² Toen in het eerste kwart van 2020 bleek dat de jaarvergadering vanwege de coronamaatregelen niet zoals gebruikelijk in juni kon plaatsvinden, besloot de NJV de bundel met de preadviezen toch alvast te publiceren en rond te zenden.

De toekomst, niet zozeer van de jurist maar vooral van de jaarvergadering, liet even op zich wachten

Het congres werd uitgesteld tot 9 oktober 2020, maar ook dat bleek te vroeg. Ondanks de wederom uitgestelde jaarvergadering publiceerde het *NJB* wel alvast de besprekingen van de preadviezen door Ybo Buruma, Taru Spronken en Corien Prins.³ Aan de vooravond van de vergadering die een jaar later wel doorgang kon vinden, bogen de scheidend voorzitter van de vereniging, Rien den Boer, en zijn opvolger Jaap Polak zich over het thema tijdens een rondetafelgesprek met twee juristen ‘van de volgende generatie’ Fatma Çapkurt en Niels Pannevis.⁴

2. Opening

Rien den Boer opent de lustrumeditie van het congres met zijn jaarrede. Daarin gaat hij – na enkele algemene opmerkingen over de NJV en het recht – in op twee thema’s: het verbeteren van de tijdigheid van de rechtsbedeling en het belang van eenvoud en overzichtelijkheid van het rechtssysteem. De volledige jaarrede treft u ook in deze uitgave van het *NJB* aan.⁵ Na de jaarrede brengt Frank Judo namens de Vlaamse Juristen Vereniging gelukwensen over aan de jubilerende NJV, waarbij hij de betekenisvolle en vriendschappelijke band tussen de twee verenigingen benadrukt.

Auteurs

1. Mr. J. van der Ham en mr. D.J. Herbrink zijn beiden werkzaam bij het Wetenschappelijk Bureau van de Hoge Raad.

Noten

2. Een verslag van die expertmeeting is te vinden in *NJB* 2020/1812, afl. 28.
3. *NJB* 2020/2230, 2231 en 2232, afl. 33.
4. Ook hiervan verscheen eerder in dit blad een verslag: *NJB* 2021/2476, afl. 33.
5. *NJB* 2021/2944.

© Shutterstock (bewerkt)

De preadviezen worden vervolgens in drie blokken verdeeld over de dag besproken en bediscussieerd. De opzet is steeds gelijk: in een pitch van vijf minuten lichten de preadviseurs de adviezen toe. Daarna krijgen de referenten én twee andere experts kort de tijd om daarop te reageren. Op die stevige basis is er vervolgens ruimte voor vragen uit de zaal en een bredere discussie. Tussen de besprekingen door betreedt driemaal een koperkwintet het podium. Vijf blazers die deel uitmaken van het Nederlands Studenten Orkest (NSO) spelen verschillende delen

uit het Canadian Brass Book of Quintets, gearrangeerd door Walter Barnes.

3. Betekenis, aanzien en gezag van juristen

Elaine Mak biedt in haar preadvies een normatieve reflectie op de ontwikkeling van gezag van juristen door de tijd heen. Tijdens de bijeenkomst gaat Mak vooral in op de jurist als (uit)drager van de rechtsstatelijke waarden in het maatschappelijk debat. Die wordt daarin geconfronteerd met een ander speelveld dan voorheen. Burgers en bedrij-

Alleen als binnen de academische opleiding aandacht is voor de maatschappelijke effecten van recht en rechtspraak, ethiek en het trainen van ethische vaardigheden kan de jurist haar individuele positie bepalen in moeilijke debatten en situaties

ven, ondersteund door social media en multinationals, hebben een belangrijker stem gekregen en doen in nieuwe en complexe vraagstukken een ander beroep op het werk van juristen dan eerder. Voortbouwend op de hoofdlijnen van het preadvies grijpt Mak de coronacrisis en de toelagenaffaire aan om het belang van deskundigheid en het uitdragen daarvan in het maatschappelijk debat te onderstrepen. Tijdens de coronacrisis werd een beroep gedaan op juristen om wetgeving en beleid uit te leggen en te becommentariëren. Zij waren nadrukkelijk aanwezig en leverden daarmee een belangrijke bijdrage aan het inzichtelijk maken van de rechtsontwikkeling en betrokken daarin nadrukkelijk rechtsstatelijke waarden en fundamentele rechten. Bovendien mengde de jurist zich ook in het debat over medische en ethische kwesties. Het is een goed voorbeeld van hoe juristen hun taak als dragers van de rechtsstaat zichtbaar kunnen maken in het maatschappelijk debat. Een heel ander beeld doemt op bij de toelagenaffaire. Daar was de jurist onderdeel van wat fout is gegaan. Toen de affaire eenmaal aan het licht kwam uitte de jurist wel zijn mening in bijvoorbeeld opiniebijlagen bij kranten en was er een grote mate van zelfreflectie. De bijdrage bleef echter veelal beperkt tot het uitleggen van de werkwijze en de jurist trad niet buiten de kaders van de eigen discipline. Tegelijkertijd schoten sommige juristen in een negatieve dynamiek waarin werd geklaagd over het systeem en waarvan ook de jurist zelf slachtoffer was, met tot gevolg voorstellen tot wel erg rigoureuze oplossingen zoals het ontmantelen van de Afdeling Bestuursrechtspraak. Mak constateert uiteindelijk dat de deelname aan het maatschappelijk debat een goede ontwikkeling is, maar dat er nog terrein te winnen is. De 'T-shaped professionaliteit' die zich in de coronacrisis liet zien is daarbij van belang en dient aan de basis van de toekomst te staan. Alleen als binnen de academische opleiding aandacht is voor de maatschappelijke effecten van recht en rechtspraak, ethiek en het trainen van ethische vaardigheden kan de jurist haar individuele positie bepalen in moeilijke debatten en situaties.

Iris van Domselaar vat het preadvies van Mak op als een uitnodiging voor individuele en collectieve reflectie, maar vraagt zich af of daarvoor wel voldoende ruimte is. Het recht, stelt zij, gaat als symbolische praktijk over de ideale werkelijkheid. Zowel inhoudelijk als vanuit beroeps-ethisch en rechtsstatelijk perspectief heeft een goed en gezaghebbend jurist reflectie nodig. Die moet niet alleen zien op kernwaarden maar bijvoorbeeld ook op de koers van collectieven zoals advocatenkantoren, uitvoeringsinstanties, de juridische beroepsgroep of de rechtsorde in het geheel. In de huidige rechtspraktijk worden gedachte-loosheid en gebrek aan verbeelding in de hand gewerkt door *New Public Management*, politisering, commerciali-

sering, hiërarchie of zelfs angstcultuur. Daarom pleit Van Domselaar voor meer speelruimte voor zowel de individuele jurist als voor het collectief. Die zogeheten 'potentiële ruimte' om mogelijkheden, perspectieven en scenario's te exploreren is voor de morele ontwikkeling en behoud daarvan volgens haar van cruciaal belang. Voor de concrete invulling van die potentiële ruimte denkt Van Domselaar vooral aan collega's die samen naar films gaan en boeken bespreken over hun vakgebied, ondernemingsrechtadvocaten die het thema klimaatverandering vanuit tal van perspectieven belichten of vergaderingen bij rechtbanken die zodanig verlopen dat tegendenkers erop vertrouwen dat zij zich vrij kunnen uiten.

Marc Bovens belicht het gezag van juristen vanuit een empirische hoek. Met verschillende tabellen en grafieken toont hij aan dat de status van juristen hoog wordt gewaardeerd, dat het vertrouwen in het rechtssysteem goed is en dat het absolute aantal afgestudeerde juristen sterk is toegenomen. Minder rooskleurig is het beeld als wordt gekeken naar de posities van juristen in politiek, bestuur en bedrijfsleven. Van oudsher bekleden juristen daarin gezaghebbende functies. Dat is nog steeds het geval, maar de dominante positie in die beroepsgroepen is de jurist kwijt. Van alle ministers, Kamerleden en topambtenaren is een veel kleiner aantal jurist dan eerder. Dezelfde tendens is te vinden in de top van het bedrijfsleven. De oorzaak vindt Bovens vooral in het uitgebreide opleidingsaanbod waarin studenten een stevige basis krijgen voor het bekleden van functies in het openbaar bestuurs- en bedrijfsleven. De consequentie is dat het recht verwordt tot een van de instrumenten in de *toolbox* van het beleid en dat voor veel moderne bestuurders de beginselen van de rechtsstaat niet meer vanzelfsprekend zijn. Vanuit deze periferie van de macht is het tijd voor zendingswerk: juristen moeten het woord van de rechtsstaat veel duidelijker verkondigen. Ook Job Buiting wijst erop dat de rechtsgelertheid niet langer vrijwel de enige opleiding is ter voorbereiding op een functie in het openbaar bestuur. Dit dient de jurist uit te dagen zich juist op te werpen als teamspeler en verbinder van de verschillende expertises. Daartoe is hij bij uitstek geschikt omdat hij het sluitstuk is als degene die recht spreekt, contracten maakt of wetgeving opstelt. Met andere woorden: de jurist heeft het overzicht.

Mark Hertogh stelt de verbindende capaciteiten van de jurist eveneens voorop. Hij signaleert dat de verwachtingen van wat juristen doen hoger zijn dan ooit, maar dat de acceptatie van hun werk steeds minder vanzelfsprekend is. Om te voorkomen dat dit nog meer uit elkaar groeit moet niet de jurist maar de samenleving als de belangrijkste drager van de rechtsstaat worden erkend. Het perspectief waarin de jurist voorop staat leidt tot een bureaucratische rechtsstaat waarin burgers volgens de

regels worden aangehoord maar waarin niet naar ze wordt geluisterd. Om in de buurt te komen van de responsieve rechtsstaat waarin de burger de garanties die daarin worden gegeven daadwerkelijk aanvaardt, moet een brug worden geslagen tussen de juridische rationaliteit en de maatschappelijke realiteit. De jurist dient daarvoor net als voorheen te beschikken over een grote mate van deskundigheid, maar in plaats van een afstandelijke en assertieve opstelling dient die nu te worden toegepast met meer nabijheid en bescheidenheid.

De inbreng vanuit de zaal ziet vooral op de plaats van de jurist in de (pluralistische) samenleving. Alle sprekers lijken het er in de kern mee eens te zijn dat de jurist zich daarin responsief en reflectief moet opstellen. Dat vergt onder meer empirische, discipline overstijgende kennis, deskundigheid, en korte lijnen met burgers of uitvoeringsinstanties. Dat dient niet alleen als bron van wijsheid maar komt ook de beleving en procedurele rechtvaardigheid ten goede. Tegelijkertijd is het bij uitstek de jurist die in staat is en de taak heeft de (herkomst van) rechtsstatelijke normen en waarden daarin een plaats te geven en te bewaken.

4. Digitalisering en disruptie in het recht en de gevolgen voor de juridische professies

De ten tijde van de NJV-vergadering jarige, maar niet 150 geworden, Anna Berlee bijt het spits af in het tweede onderdeel. In haar preadvies behandelt zij de vraag of de jurist van de toekomst meer in de computer zal zitten in plaats van erachter. Ze stelt de aanwezigen gerust dat er volgens haar ook over 150 jaar juristen van vlees en bloed zullen zijn. De taak van de jurist is immers breder dan het simpelweg toepassen van rechtsregels. Technologische ontwikkelingen zullen de jurist daarbij ondersteunen, maar niet vervangen. Het vak zal volgens Berlee echter wel degelijk anders ingevuld gaan worden. Daarbij zullen de ontwikkelingen voornamelijk plaatsvinden op het gebied van automatisering en digitalisering in het algemeen en in mindere mate specifiek op juridische professies gerichte 'Legal Tech' en AI in de vorm van argumentatiesystemen.⁶ Ze onderschrijft ten slotte hetgeen Corien Prins in haar reactie opmerkt over de noodzaak alert te zijn bij alle stapjes die in het kader van digitalisering worden genomen, nu deze stapjes afzonderlijk gezien misschien vanzelfsprekend lijken, maar samengevoegd grote en onomkeerbare veranderingen teweeg kunnen brengen.⁷

Marlies van Eck plaatst een drietal opmerkingen bij het preadvies. In de eerste plaats is het werk van de jurist tegenwoordig al erg beïnvloed door technologie. Ten tweede wijst ze erop dat disruptie meestal niet komt vanuit een beroepsgroep zelf, maar van mensen die niet in geprivilegieerde posities zitten en ten derde dat digitalisering mede

plaatsvindt om onveilige beroepen veilig te maken. Van Eck geeft daarbij het voorbeeld van gemeenten die scan-auto's inzetten om geparkeerde auto's te controleren. Zo blijven boas gevrijwaard van agressie bij het uitschrijven van bekeuringen. Zij houdt de aanwezigen verder een door prof. Van Hout⁸ in haar oratie geschetst toekomstbeeld voor, waarin de Belastingdienst bij het innen van belastingschulden grote en afschrikwekkende robots inzet om de handhaving van belastingwetgeving te verzekeren bij belastingplichtigen die niet *compliant* zijn.⁹ Of wat te denken van 'huffer-proof' informatiezuilen waarmee uitspraken kunnen worden gedaan? Dergelijke vooruitzichten lonken haar niet. Als we bedreigingen die de jurist aangaan niet wegnemen, dan zal de technologie een grotere rol gaan spelen dan we zouden moeten willen en zal het recht verder van de samenleving vervreemden. Als mogelijke remedie suggereert Van Eck het meer toespitsen van juridisch onderwijs op hetgeen de samenleving van de jurist vraagt: oog voor het menselijke aspect. De jurist moet dus wel degelijk opletten dat zij niet vervangen wordt, zo besluit ze haar betoog op wat sombere toon: indien juristen hun werkzaamheden zo opvatten dat er output gericht geleverd moet worden met het oog op productienormen en een verdienmodel, zal hun werk worden geautomatiseerd. Een computer is daartoe immers beter in staat.

Eric Tjong Tjin Tai licht in aanvulling op zijn referaat nader toe waarom digitale techniek bepaalde taken van de mens overneemt en andere niet. Wat betreft de notie dat de rechter door techniek zou kunnen worden vervangen, betoogt hij dat een rechter – maar ook de jurist in het algemeen – er niet louter is om het recht toe te passen, maar ook om te luisteren. Daarvan moet hij in de motivering van zijn beslissing blijk geven. Een computer is echter niet in staat empathie en gevoel in de vorm van een luisterend oor in de beslissing te laten doorklinken. Dit zijn fundamentele hobbels in het digitaliseringsproces. Hij betoogt dat het voor juristen geen zin heeft om zich te verzetten tegen digitale techniek, maar dat het evenmin zin heeft om er op voorhand de loftrampet over te steken. De jurist zal ervoor moeten zorgen dat zij digitale techniek kan beheersen en bespelen om zo de uiteindelijke taak van juristen in de samenleving te realiseren: verwezenlijking van het recht in samenhang met alle mensen.

Henry Prakken plaatst ten slotte nog enkele kanttekeningen bij het voorgaande. Na enkele verhelderende opmerkingen over *machine learning* (zoals Google's AlphaZero en AlphaGo), kennis-gebaseerde AI zoals expertsystemen, argumentatiesystemen en het idee van de mens als noodrem op het 'algoritme als A-G', zoals dat in het referaat van Tjong Tjin Tai naar voren komt, gaat Prakken in op de nieuwste AI-trend: taalmodellen. Dit zijn AI-systemen die de taaltechnische context van teksten

Als we bedreigingen die de jurist aangaan niet wegnemen, dan zal de technologie een grotere rol gaan spelen dan we zouden moeten willen en zal het recht verder van de samenleving vervreemden

analyseren op basis van feitelijke en juridische termen die vaak dichtbij elkaar in de buurt staan. Prakken geeft een voorbeeld hoe zo'n systeem werkt. Op het scherm achter hem verschijnt de zin 'Jan is vrijgezel, dus Jan is ...'. 'Ongetrouwd', zo zal het taalmodel de zin aanvullen. Nog een voorbeeld: 'Erasmus is geboren in ...'. 'Rotterdam' verschijnt op het scherm. Uit de zaal stijgt hierna een zacht geroezemoes op. Hij zou zijn geboren in Gouda. Reden genoeg volgens Prakken om de ontwikkelingen kritisch te volgen. De AI-trend kan echter niet worden genegeerd.

Na de toelichtingen op de referaten is het tijd voor discussie met de zaal. Op instigatie van Jenny Goldschmidt wordt gesproken over de bescherming van grondrechten bij het gebruik van digitale technieken. Van Eck constateert dat mensenrechten een kleine rol spelen in de uitvoering van automatisering. Prakken merkt op dat AI ook kan helpen grondrechten te bevorderen. Analyse van rechterlijke uitspraken met behulp van AI kan helpen ongewenste patronen daarin te ontdekken. Uit psychologisch onderzoek blijkt immers dat mensen bij het nemen van beslissingen blootstaan aan denkfouten en vooroordelen. Ernst Hirsch Ballin geeft daarop nog wat meer voorbeelden van gevallen waarin AI grondrechten juist kan bevorderen. Zo gebruikt Human Rights Watch AI om zicht te krijgen op situaties waarin zich mensenrechtenschendingen voordoen en helpt het Zero Hunger Lab van Tilburg University met algoritmes om wereldwijde voedselzekerheid te realiseren.

5. Integriteit en ethiek van juristen

Anne Ruth Mackor opent het derde en laatste onderwerp van het jubileumcongres en licht haar preadvies, dat bestaat uit drie onderdelen, kort toe. Er is toenemende aandacht voor professie-ethiek en gedragscodes met kernwaarden, maar de juridische professional dient vooral met een moreel-ethische bril naar zichzelf te leren kijken. Het sluit aan bij hoe we nadenken over toekomstig gedrag: we kunnen ons afvragen wat we behoren te doen (professie-ethiek), maar we kunnen ook proberen te voorspellen wat we daadwerkelijk zullen gaan doen (morele psychologie). Vaak wordt de voorspelling van toekomstig gedrag beïnvloed door een normatief gekleurde verwachting waarin al is meegewogen wat men vindt dat men behoort te doen.¹⁰ Mackor pleit daarom voor meer kennis van moreel-psychologische theorieën die professionals zelfkritischer, waakzamer en weerbaarder moet maken tegen druk en verleidingen in moreel complexe situaties. In het derde en laatste deel van haar preadvies richt Mackor zich op de kernwaarde deskundigheid. Onderzoek wijst uit dat mensen notoir slecht zijn in kansberekening.¹¹ Ook rechters zijn op dit gebied niet deskundig. Mackor wijst erop dat veel fouten worden gemaakt bij de interpretatie van

Er is toenemende aandacht voor professie-ethiek en gedragscodes met kernwaarden, maar de juridische professional dient vooral met een moreel-ethische bril naar zichzelf te leren kijken

'likelihood ratio's' zoals deze in NFI-rapporten worden gebruikt en levert kritiek op de monopoliepositie van juristen in de rechtspraak. Het klassieke adviesmodel waarbij rechters zich door deskundigen kunnen laten adviseren, schiet volgens haar tekort. Zij bepleit daarom de invoering van het beslismodel waarin de kansenleken-rechter samen met rechters recht spreekt.

Jos Silvis wordt vervolgens uitgenodigd achter het spreekgestoelte plaats te nemen. Hij vat kort de kern van zijn referaat samen, waarin hij onder meer ingaat op gedeelde kernwaarden voor alle juristen en kernwaarden specifiek voor de advocatuur, staande en zittende magistratuur. Silvis ziet niets in de door Mackor geopperde invoering van de kansen-rechter. Hij signaleert in de rechtspraak een aanzienlijke verbetering op het gebied van kansberekening. Beter dan voorheen wordt met gebruikmaking van de 'likelihood ratio' duidelijk aangegeven in hoeverre de bevindingen van de deskundige steun geven aan een bepaalde hypothese. Het probleem van gebrekkige, niet-juridische deskundigheid in de rechtspraak is volgens hem niet oplosbaar door juristen deels te vervangen door materiedeskundigen. Goede educatie, goed voorbereidend onderzoek en het openbare debat ter zitting moeten klaarheid kunnen geven over inzichten van deskundigen op een voor de partijen en publiek te begrijpen wijze. Geef de kansen-rechter geen kans, aldus Silvis. Ronald Meester ziet juist wel iets in de kansen-rechter. Wel voelt hij er meer voor de kansen-rechter als adviseur en niet als rechter aan het rechtscollege toe te voegen. Vanwege zijn afwezigheid wordt zijn reactie voorgedragen door Den Boer.

Ook Kitty Nooy is te spreken over de inhoud van het preadvies van Mackor. Volgens Nooy is kennis van (moreel-psychologische) theorieën echter niet voldoende. Degene die zich bevindt in een situatie die kan worden gekenmerkt als de giftige driehoek van Padilla, Hogan & Kaiser¹² heeft, om deze situatie op te lossen, niet voldoende

6. Zie hiervoor het preadvies op p. 154-156.

7. *NJB* 2020/2232, afl. 33, p. 2461.

8. M.B.A. van Hout, *Algemene beginselen van binair bestuur*. Den Haag: Sdu 2019, p. 23-24.

9. Ter voorkoming van bijvoorbeeld de affaire bij woonwagenkamp Vinkenslag. Zie onder meer Brief Staatssecretaris van Finan-

ciën 3 juni 2004, DGB2004-3005, *NTFR* 2004/909.

10. Een voorbeeld: in het boek "Blind Spots" bespreken Max Bazerman en Ann Tenbrunsel een onderzoek waarin mensen de vraag is voorgelegd hoe ze zullen reageren als hun in een sollicitatiegesprek imperatieve vragen worden gesteld. De meesten mensen zeggen dat ze zullen weigeren te

antwoorden, of althans, dat ze kritisch op die vragen zullen reageren. Toen deze mensen echter daadwerkelijk in zo'n situatie werden geplaatst, bleek de meerderheid de vragen, weliswaar met ongemak, maar zonder weigering of kritiek te beantwoorden.

11. Zie het boek *Thinking, Fast and Slow* van Nobelprijswinnaar Daniel Kahneman.

12. De giftige driehoek van Padilla, Hogan & Kaiser bestaat uit (i) een destructieve leider die kijkt naar zijn eigen belang, (ii) twee soorten volgers, te weten conformisten die makkelijk te manipuleren zijn en ambitieuze samenspanners die de doelen van de leider delen en (iii) een context die ontvankelijk is voor zo'n sterke leider. Zie het preadvies p. 91-93.

de aan louter kennis en wetenschap daarvan. Er moet in zo'n geval adequaat gereageerd worden. Maar hoe? Nooy geeft enkele handvatten. De door drie rechte lijnen ingesloten moet onder meer nagaan wat moreel juist is om te doen en, als niets doen moreel onjuist is, dient hij moed te tonen om wangedrag als organisatievraagstuk in bestuurs- en directiekamers te agenderen. Oordeelskracht en wilskracht zijn daarbij onontbeerlijk. Nadere opleiding kan aangewezen zijn om deze eigenschappen verder te ontwikkelen.

Arlette Schijns geeft de zaal de gelegenheid te reageren op de sprekers. Dineke de Groot signaleert dat er in de literatuur grote bezwaren tegen lekenrechtspraak worden verwoord. Zij uit de vrees dat de introductie van kansensrecht uitmond in het verplaatsen van poppetjes en merkt verder op dat jonge juristen inderdaad veel kunnen hebben aan praktische wijsheid, waarover Nooy sprak. Na nadere discussie over de kansen-rechter komt het debat via deugdpronkende pamfletten en andere gedragscodes uit op het eigenlijke onderwerp van het jubileumcongres. Pauline Schuyt constateert dat de jurist van de toekomst naast juridische vaardigheden veel andere vaardigheden moet bezitten, maar dat de ruimte daarvoor in het curriculum van de rechtenopleiding beperkt is. Welk onderdeel van de inhoud van de juridische opleiding moet wijken voor de *soft skills*, ethiek en digitale techniek? Deze vraag resoneert bij Schijns, maar zij betwist dat er per se een onderdeel uit de rechtenopleiding moet worden geschrapt. De rechtenstudie laat volgens haar immers ruimte om er nog een of twee studies naast te doen die de bredere ontwikkeling van de jurist van de toekomst vorm kunnen geven. Fatma Çapkurt sluit zich hierbij aan. Zij bepleit niet te sleutelen aan de rechtenopleiding, maar in plaats daarvan het volgen van meerdere opleidingen te normaliseren. Investing in onderwijs is daarvoor vereist.

Het debat moet uiteindelijk plaatsmaken voor het stemmen over de stellingen bij de preadviezen en referaten. De aanwezigen zijn tamelijk eensgezind en zijn het in de meeste gevallen eens met de stellingen. Alleen met een stelling¹³ van Anna Berlee en een stelling¹⁴ van Anne Ruth Mackor is het overgrote deel van de aanwezigen het oneens. Een groot verschil van mening is er bij de stelling van Job Buiting dat de jurist als teamspeler pas echt tot zijn recht komt en de stelling van Mark Bovens dat het aanzien van de klassieke juridische beroepen onverminderd hoog is in ons land.

Het laatste woord is aan Lilian Gonçalves-Ho Kang You, die als senior-lid haar waardering uitspreekt over het bijzondere jubileum en het bestuur bedankt voor de organisatie.

Oordeelskracht en wilskracht zijn daarbij onontbeerlijk. Nadere opleiding kan aangewezen zijn om deze eigenschappen verder te ontwikkelen

6. Besluit

De dag bestaat zoals gewoonlijk niet alleen uit het bespreken en bediscussiëren van de preadviezen. Ter gelegenheid van het 150-jarig jubileum van de NJV is een fotoboek gemaakt waarin vijftig juristen in woord en beeld zijn geportretteerd.¹⁵ Advocaten, rechters, politici en wetenschappers maar ook juristen die na de rechtenstudie juist voor een andere weg hebben gekozen, vertellen over hun beroep en de dingen die hen daarnaast bezighouden. Met het aanbieden van het eerste exemplaar aan Rien den Boer werd niet gewacht tot de jaarvergadering. Wel wordt het bij deze gelegenheid nogmaals uitgereikt. Ditmaal is dat aan Fatma Çapkurt, de jongste geportretteerde in het boek. Miek Smilde houdt daarna, aan de hand van het levensverhaal van haar moeder, nog een lezing over het kruispunt van regels en rechtvaardigheid waarop de jurist van de toekomst volgens haar staat.

Ook wordt stilgestaan bij de uitreiking van de NJV-prijs 2020. Deze prijs wordt om het jaar toegekend aan een jurist die met zijn of haar werkzaamheden een bijzondere bijdrage heeft geleverd aan de rechtsontwikkeling of rechtstoepassing in Nederland, Aruba, Curaçao, of Sint Maarten.¹⁶ Het uitstellen van de jaarvergadering weerhield de NJV er niet van de prijs vorig jaar al uit te reiken, zij het voor het eerst via een videoverbinding. De winnaar is Jacob Wit, rechter in het Caribbean Court of Justice te Trinidad en president van het Constitutioneel Gerechtshof van Sint Maarten. Hij ontving eerder onder meer het beeldje *Vlucht* van de kunstenaar Tajddin Özen wegens zijn 'langdurige en doeltreffende bijdragen aan vertrouwen in de rechtspraak in een turbulente omgeving'.¹⁷ De jaarvergadering biedt de gelegenheid voor een uitgebreidere toelichting op het juryrapport en niet-digitale gelukwensen aan Wit die voor de gelegenheid naar Den Haag is afgereisd.

De dag wordt afgesloten met een borrel waar demissionair Minister voor Rechtsbescherming Sander Dekker kort aansluit om te proosten op de NJV. Naast enkele bestuursleden zijn het toch vooral de juristen met waarschijnlijk nog de meest uitgestrekte toekomst voor de boeg die het langst blijven hangen.

Het volgende jaarcongres laat – als alles goed gaat – niet lang op zich wachten en zal plaatsvinden op 10 juni 2022 in Utrecht. Dat is zoals gebruikelijk weer op de tweede vrijdag in juni. Het thema van die dag is 'De repressieve samenleving vanuit strafrechtelijk, bestuursrechtelijk en civielrechtelijk perspectief'. De preadviezen worden opgesteld door Stijn Franken, Petra van Kampen & Johannes Bijlsma, Tom Barkhuijsen, Michiel van Emmerik & Christien Saris en Anne Keirse & Vanessa Mak. •

¹³. De NJV van de toekomst opent ook haar deuren voor informatici.

¹⁴. Het monopolie van juristen op de rechtspraak moet worden opgebroken. Kansensrechters, dat wil zeggen deskundigen op het terrein van statistiek en waarschijnlijkheidsleer, moeten in de rechtspraak worden geïntroduceerd.

¹⁵. M. Smilde, *NJV 150 jaar*, Deventer:

Wolters Kluwer 2020 (met foto's van Chantal Ariëns).

¹⁶. De NJV werd geadviseerd door een jury die bestond uit prof. mr. Ernst Hirsch Ballin, prof. mr. Frank Kunneman en mr. Anita Vegter.

¹⁷. Het volledige juryrapport is te vinden op de website van de NJV.